

بررسی و تحلیل جریان رمیتانس و اثر آن بر درآمد، مخارج مصرفی و پس انداز خانوارها در افغانستان

رحمان سعادت

گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

ذبیح الله سعادت*

گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

مجید مداح

گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران

<https://doi.org/10.22067/erd.2025.90821.1259>

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

کشورهای درحال توسعه جنوب آسیا من جمله افغانستان سالانه وجوه قابل توجهی رمیتانس دریافت می کنند تا جایی که برخی مواقع، جریان رمیتانس این کشورها بیشتر از سرمایه گذاری های مستقیم خارجی FDI برآورد شده است. مهاجرت بیش از ۶/۴ میلیون شهروند افغانستانی از کشورشان، ظرفیت بالقوه مناسبی را برای ورود رمیتانس برای این کشور فراهم کرده است بنابراین بررسی و تحلیل آثار اقتصادی جریان رمیتانس به افغانستان ضروری به نظر می رسد. این مقاله موضوع رمیتانس افغانستان و آثار اقتصادی آن را مورد مطالعه و ارزیابی قرار می دهد. یافته های تحقیق با استفاده از روش تحقیقات میدانی به وسیله ابزار پرسشنامه نشان می دهد، حدود ۳۶ درصد خانوارهای نمونه در افغانستان سالانه به صورت میانگین ۱۹۸۷ دلار رمیتانس دریافت می کنند. همچنین برآوردهای حاصل از برآورد مدل معادلات ساختاری مبنی بر حداقل مربعات جزئی PLS-SEM بیانگر آن است رمیتانس بر درآمد، مخارج مصرفی و پس انداز خانوارهای تحت بررسی اثر مثبت و معنی دار دارد که بدین ترتیب جریان رمیتانس دارای پیامدهای مثبت برای اقتصاد افغانستان است.

کلیدواژه ها: مهاجرت، رمیتانس، افغانستان، معادلات ساختاری مبتنی بر حداقل مربعات جزئی PLS-SEM

* نویسنده مسؤول: saadatrah@semnan.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۷

صفحات:

مقدمه

چهار دهه جنگ‌های داخلی و تهاجم کشورهای بیگانه باعث فروپاشی کامل اکثر نهادهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و زیر بناهای حیاتی افغانستان شده است. و در نتیجه موجب گسترده‌گی و فراگیری پدیده مهاجرت از افغانستان شده است. در حال حاضر طبق آمارهای جهانی، افغانستان یکی از فقیرترین و کمتر توسعه‌یافته‌ترین کشورهای جهان است. اکثر جوانان افغانستان برای یافتن کار و کسب درآمد چاره‌ای جز ترک این کشور و مهاجرت به کشورهای خارجی را ندارند.

در سال ۲۰۲۳ در اثر ناملایمات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی حدوداً ۱۱۷.۳ میلیون انسان در جهان مهاجر شدند که ۶۸.۳ میلیون آن‌ها بیجا شدگان داخلی و ۴۹ میلیون آن مهاجرین بین‌الملل را تشکیل می‌دهند (Displacement, 2023). طبق همین آمارها، تا اواخر سال ۲۰۲۳ نزدیک به ۱۰.۹ میلیون افغانستانی در داخل و خارج از کشور آواره شدند که حدوداً ۶.۴ میلیون در سراسر جهان مهاجر شده است (Displacement, 2023). در این میان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری پاکستان نقش مهمی در پذیرش مهاجران داشته و به ترتیب، میزبان ۳۸ میلیون و ۱.۳ میلیون افغانستانی بوده‌اند (UNHCR, 2023). تعداد بالای مهاجران افغانستانی در دیگر کشورها، جریان پول از مهاجران به داخل افغانستان را شدت بخشیده و وضعیت اقتصادی و اجتماعی خانوارهای مهاجر را تحت تأثیر قرار داده است که بر این اساس به نظر می‌رسد درصدی قابل توجهی اقتصاد مردم افغانستان وابستگی شدید به رمیتانس دارد. این مسئله بررسی و تحلیل پیامدهای اقتصادی مهاجرت را برای افغانستان ضروری می‌سازد.

رشد اقتصادی افغانستان در ده سال اخیر (۲۰۱۴ تا ۲۰۲۳) به صورت متوسط ۲.۰۴- درصدی بوده است. این میزان رشد اقتصادی کمتر از متوسط نرخ رشد طی سال‌های (۲۰۰۴ تا ۲۰۱۳) ۹.۰۳ درصدی است که ناشی از امنیت نسبی، جریان‌های بزرگ کمک‌های خارجی و رونق سرمایه‌گذاری زیرساختی و گسترش خدمات ارزیابی می‌شود. واضح است که حتی تحت بهترین سناریوهای توسعه اقتصادی، بعید است که اقتصاد افغانستان برای جمعیت جوان و رو به رشد خود بتواند شغل کافی ایجاد کند. از این لحاظ تحرک بین‌المللی نیروی کار یک فرصت مهم برای مهاجران، اقتصاد افغانستان و کشورهای مهاجرپذیر است (Holzmann, n.d).

اکنون یکی از بزرگ‌ترین منابع جریان مالی برای کشورهای در حال توسعه و کم‌درآمد رمیتانس^۱ است که بر منابع سنتی مانند کمک‌های رسمی و جریان‌های سرمایه خصوصی - سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^۲ FDI و سرمایه‌گذاری پورتفولیوی خارجی^۳ FPI سایه افکنده است (R. K. Dash, 2020).

برای توضیح و تبیین علل پدیده مهاجرت گرچه الگوی واحدی وجود ندارد، اما شواهد تجربی تعدادی از الگوها را نشان می‌دهد که به‌طور گسترده بر روی آن‌ها توافق شده است. اولاً در کوتاه‌مدت، مهاجرت توسط شوک‌هایی مانند بلایای طبیعی، جنگ و بحران اقتصادی هدایت می‌شود. کشورهای همسایه معمولاً اولین دریافت‌کنندگان هستند (Holzmann, 2018).

دوم، تفاوت‌های اقتصادی، جمعیتی و اجتماعی بین کشورها از عوامل تعیین‌کننده مهاجرت در میان‌مدت و بلندمدت هستند. تفاوت‌های اقتصادی شامل سطوح درآمد، نابرابری درآمد، نرخ بیکاری و تفاوت‌های جمعیتی بیشتر به تفاوت در رشد جمعیت و ساختار نیروی کار (جوان) می‌شود. تفاوت‌های جمعیتی و اجتماعی حاکمیت قانون، برابری جنسیتی و آزادی مذهبی و فاصله بین کشورها را در برمی‌گیرد (Holzmann, n.d).

به‌طور کلی اثرات اقتصادی مهاجرت از طریق سه کانال اصلی "یافتن شغل مناسب"، "کسب مهارت جدید" و "جریان رمیتانس" مورد مطالعه و توجه قرار می‌گیرد. در این بین، جریان‌های پولی از مهاجران به کشورهای مبدأ و اثرات اقتصادی آن‌ها توجه سیاست‌گذاران و محققان را به خود جلب کرده است. شواهد تجربی نشان می‌دهند اثرات خرد رمیتانس نسبت به اثرات کلان آن قابل ملاحظه است. در این راستا رمیتانس بین‌المللی امکانات مصرف خانوارها را افزایش می‌دهد و به کاهش فقر آنان کمک می‌کند. کاهش سطح فقر تأثیر مثبتی بر استانداردهای تغذیه، مراقبت‌های بهداشتی و حضور کودکان در مدرسه دارد؛ بنابراین پتانسیل رشد اقتصاد بهبود می‌یابد. مشابه پرداخت‌های کمک‌های اجتماعی، نتایج مطالعات تجربی نشان می‌دهد رمیتانس بین‌المللی ابزار مهمی برای مقابله با شوک‌های اقتصادی یا سلامتی خانواده است؛ رمیتانس به تثبیت درآمد و مصرف خانوارها کمک می‌کند و به‌عنوان ابزاری برای محافظت از سرمایه انسانی خانواده‌ها عمل می‌کند (Holzmann, 2018).

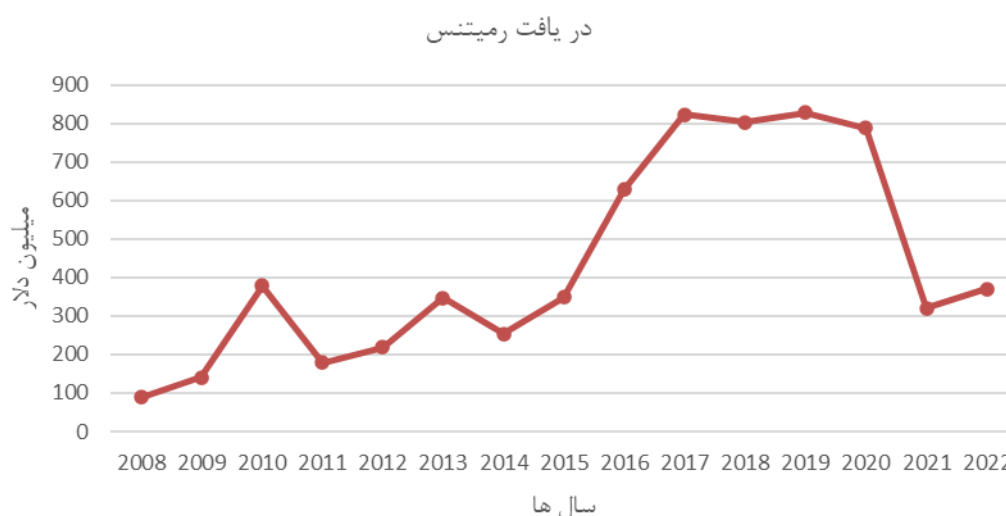
¹ Remittance

² Foreign Direct investment

³ Foreign Portfolio investment

جریان رمیتانس جهانی در سال ۲۰۲۳ با نرخ رشد ۳۸ درصدی نسبت به سال ۲۰۲۲ تقریباً به ۶۵۶ میلیارد دلار رسید که سهم کشورهای جنوب آسیا از آن تقریباً ۱۸۶ میلیارد دلار با ۱۲ درصد رشد نسبت به سال ۲۰۲۲ است. در این میان هند با دریافت ۱۲۰ میلیارد دلار رمیتانس در سال ۲۰۲۳ و با رشد ۷.۵ درصد نسبت به سال ۲۰۲۲ از این حیث رتبه اول جهان را به خود اختصاص داده است (Displacement, 2023). آمارها بیانگر آن است که افغانستان در ۲۰۲۰ تقریباً ۷۸۸.۹ میلیون دلار رمیتانس دریافت نموده که جایگاه ۵ را در میان کشورهای جنوب آسیا دارد. رمیتانس ارسالی نزدیک به ۴.۱ درصد تولید ناخالص داخلی افغانستان را تشکیل می‌دهد (Displacement, 2023).

شکل (۱) جریان سالانه رمیتانس به افغانستان را در بازه زمانی ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۲ نشان می‌دهد. به‌طوری‌که در نمودار دیده می‌شود، روند صعودی دارد.

شکل ۱: جریان سالانه رمیتانس به افغانستان از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۲ م

منبع: داده‌های بانک جهانی

با توجه به اهمیت جریان رمیتانس در افغانستان، این پرسش‌ها مطرح می‌شود:

- ۱) آیا دریافت رمیتانس بر درآمد، مخارج مصرفی و پس‌انداز خانوارها اثر دارد؟ ۲. چند درصد خانوارهای افغانستان رمیتانس دریافت می‌کند؟ ۳. بیشتر نیروی جوان کار افغانستان به کدام کشورها مهاجرت می‌کنند و به‌طور میانگین سرانه رمیتانس آن‌ها چقدر است؟

این پژوهش با هدف یافتن پاسخی‌های مناسب به این پرسش‌ها انجام شده که به این ارتباط داده‌های ۲۲۵ خانوار در چارچوب یک مطالعه میدانی جمع‌آوری و استفاده شده است. سهم این مطالعه در ادبیات موجود را می‌توان به شرح زیر توضیح داد: اولاً، در زمینه اثرات اقتصادی رمیتانس در افغانستان تاکنون کار تجربی بسیار محدود انجام شده است. که این پژوهش سعی دارد تا بخشی از این شکاف پژوهشی را پوشش دهد. ثانیاً این تحقیق بر مبنای یک مطالعه میدانی رابطه بین میزان رمیتانس دریافتی و متغیرهای اقتصادی را در سطح خانوارهای نمونه افغانستان را در چارچوب تخمین معادلات ساختاری (PLS-SEM) برای اولین بار مورد تحلیل و بررسی قرار می‌دهد.

ساختار مقاله به شرح زیر است: بخش دوم به‌مرور مبانی نظری می‌پردازد. بخش سوم روش تحقیق و جمع‌آوری داده‌ها، بخش چهارم تحلیل نتایج تجربی و بخش پنجم نتیجه‌گیری تحقیق و پیشنهادها ارائه شده است.

مبانی نظری تحقیق

رمیتانس

رمیتانس به وجوهی گفته می‌شود که توسط مهاجرین بیرون از کشور برای خانواده‌ها، اقارب و یا وابستگان‌شان به کشور مبدأ به‌صورت ماهوار، فصل‌وار یا سالانه ارسال می‌شود. یا به‌عبارت‌دیگر رمیتانس آن قسمت از درآمد مهاجرین بیرون از کشور است، که برای خانواده‌ها یا اقارب‌شان به کشور مبدأ ماهوار، فصلی و یا سالانه ارسال می‌شود. مطابق تعریف صندوق بین‌المللی پول IMF رمیتانس کارگران به ارزش پولی حواله‌هایی اطلاق می‌شود که از طرف کارگران که بیش از یک سال مقیم خارج از کشور هستند به کشور مبدأ ارسال می‌شود و در بخش‌های مختلف تراز پرداخت‌ها ثبت می‌شود (Sutradhar, 2020). امروز رمیتانس در کنار کمک‌های مالی خارجی، وام خارجی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی FDI یک منبع بسیار مهم و قابل‌اتکای تأمین سرمایه از کشورهای خارجی برای کشورهای درحال‌توسعه می‌باشد (Vaaler, 2011). در منابع دیگر آمده که رمیتانس، پول ارسالی توسط فردی که در خارج از کشور خود مشغول به کار است، برای شخص یا خانواری که در کشور آن فرد زندگی می‌کند، تعریف می‌شود. در مقایسه با سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) حجم رمیتانس که توسط افراد ارسال می‌شود کم است. (بین ۱۵۰ تا ۲۵۰ دلار) به‌دفعات سالانه (۱۲ تا ۲۰) بار این ارسال‌ها صورت می‌پذیرد (Yang, 2011). کاهش ناگهانی در تولید کشور مبدأ مهاجرین و در نتیجه کاهش درآمد می‌تواند منجر به افزایش رمیتانس شود (Freund & Spatafora, 2005). زیرا مهاجرین به خاطر حمایت از خانواده‌های خود، اقدام به ارسال وجوه بیشتری می‌نمایند. اگر مهاجرین با اهداف نوع‌دوستی یا حمایتی اقدام به ارسال

رمیتانس کنند، در شرایط سخت و دشوار، میزان رمیتانس ارسالی افزایش می‌یابد (Jackman, 2013). متغیرهایی که برای اندازه‌گیری انگیزه‌های نوع‌دوستی استفاده می‌شوند عبارتند از استاندارد زندگی، و نسبت وابستگی سنی. هزینه سرانه خانوار به‌عنوان پروکسی برای استاندارد زندگی در کشور مبدأ در نظر گرفته می‌شود. انتظار می‌رود که علامت آن مثبت باشد. زیرا هرچه کشورهای ثروتمندتر باشند نیاز کمتری به کمک‌های مالی دارند، به این معنی که جریان رمیتانس در کشورهای با سطح استاندارد زندگی بالاتر بی‌ثبات‌تر است. از سوی دیگر با توجه به اینکه مهاجرین به‌منظور حفظ استاندارد زندگی خانواده خود در کشور مبدأ که به او وابستگی درآمد دارند، به‌طور منظم اقدام به ارسال پول می‌نمایند. انتظار می‌رود نسبت وابستگی سنی، رابطه منفی با نوسان رمیتانس داشته باشد (Jackman, 2013).

کشورهای با بازار مالی توسعه‌یافته‌تر، میزان رمیتانس بیشتری جذب می‌کنند. توسعه مالی با آسان نمودن فرآیند نقل و انتقالات پول و کاهش هزینه‌های آن از طریق رقابت، می‌تواند سهم یا میزان رمیتانس ارسالی از طریق کانال‌های رسمی را افزایش دهد.

رمیتانس، امکان مخارج مصرفی خانوارهای دریافت‌کننده را افزایش می‌دهد و به کاهش فقر کمک می‌کند. کاهش فقر تأثیر مثبتی بر استانداردها، تغذیه، مراقبت‌های بهداشتی و حضور کودکان در مدرسه دارد.

بنابراین پتانسیل رشد اقتصاد را بهبود می‌بخشد. مشابه پرداخت‌های کمک‌های اجتماعی، شواهد تجربی نشان می‌دهد که رمیتانس راه مهمی برای مقابله با شوک‌های اقتصادی است و احتمال خروج کودکان از مدرسه را برای حمایت از خانواده کاهش می‌دهد. به‌این‌ترتیب، آن‌ها یک ابزار مهم مدیریت ریسک اجتماعی هستند. حواله‌ها همچنین اثر درآمدی دارد که خطر کاهش عرضه نیروی کار سایر اعضای خانواده را به دنبال دارد. این تا حد زیادی اجتناب‌ناپذیر است و نتیجه یک تصمیم منطقی است. بااین‌حال، شواهد اندک از چنین تأثیری باید با احتیاط مورد بررسی قرار گیرند، زیرا حواله‌ها ممکن است برای شرایط بازار کار محلی درون‌زا باشند (Holzmann, 2018).

درآمد خانوار: درآمد خانوار به مجموع درآمدهایی اطلاق می‌شود که اعضای یک خانوار در طی یک دوره مشخص (معمولاً ماهانه یا سالانه) به دست می‌آورند. این درآمد ممکن است شامل حقوق و دستمزد، درآمدهای حاصل از کسب‌وکار، اجاره، سود سرمایه، دریافت رمیتانس و سایر منابع باشد. درآمد خانوار عامل اصلی تعیین‌کننده قدرت خرید و سطح زندگی افراد است (Meyer & Sullivan, 2003). انتظار می‌رود اثر رمیتانس بر درآمد خانوارها مثبت باشد.

مخارج مصرفی: مخارج مصرفی به تمام هزینه‌هایی اطلاق می‌شود که خانوارها برای خرید کالاها و خدمات در زندگی روزمره خود صرف می‌کنند. این مخارج شامل خرید مواد غذایی، پوشاک، مسکن، حمل‌ونقل، تفریح و سایر خدمات و کالاهای مصرفی است. مخارج مصرفی نشان‌دهنده الگوی رفتار اقتصادی خانوارها و ترجیحات آن‌ها است و نقش مهمی در تحلیل اقتصاد کلان دارد (Deaton & Muellbauer, 1980)، انتظار می‌رود اثر رمیتانس بر مخارج مصرفی خانوارها مثبت باشد.

پس‌انداز خانوار: پس‌انداز خانوار به مقداری از درآمدی گفته می‌شود که پس از کسر مخارج مصرفی باقی می‌ماند. این متغیر معمولاً به عنوان درصدی از درآمد خانوارها محاسبه می‌شود و نشان‌دهنده تمایل خانوارها به ذخیره‌سازی یا سرمایه‌گذاری برای آینده است. پس‌انداز خانوارها می‌تواند به عنوان عاملی مؤثر در رشد اقتصادی و ثبات مالی نیز محسوب شود (Bernanke & Gertler, 2001)، انتظار می‌رود اثر رمیتانس بر پس‌اندازهای خانوارها نیز مثبت باشد.

پیشینه تحقیق

افغانستان با داشتن بیش از ۶.۴ میلیون مهاجر، از این حیث رتبه اول جهان را دارد. سالانه به اندازه کافی رمیتانس دریافت می‌کند. تحقیقات گوناگون در مورد تأثیر رمیتانس وجود دارد. از آنجایی که مقاله حاضر بر متغیرهای درآمد، مخارج مصرفی و پس‌اندازهای خانوارها تمرکز دارد، این بخش به پیشینه تحقیق می‌پردازد.

تیموری در مقاله خود اثر رمیتانس را بر درآمد خانوارها و فقر در افغانستان مطالعه نموده است. ایشان با جمع داده‌های میدانی و کاربرد روش برآورد حداقل مربعات OLS به این نتیجه دست یافته است که رمیتانس بالای درآمد خانوارها و کاهش فقر در افغانستان اثر مثبت و معنادار دارد (Temory, 2024).

نیرا جان بام و راجیش کومار در مقاله خود اثر رمیتانس را بر هزینه خانوار، درآمد خانوار و فقر در نپال با استفاده مدل رگرسیون خطی مورد ارزیابی قرار می‌دهد و نتیجه می‌گیرد رمیتانس تأثیر مثبت و معناداری بر درآمد و مصرف خانوار دارد. همچنین مشخص شد که رمیتانس تأثیر قابل توجهی بر کاهش فقر و کاهش نابرابری نیز دارد (Bam et al., 2018). در مطالعه دیگری ریچارد و آدامس اثر رمیتانس بر سرمایه‌گذاری فیزیکی را تحلیل می‌کنند که نتایج آن‌ها نشان می‌دهد رمیتانس باعث افزایش سرمایه‌گذاری فیزیکی روستایی می‌شود. برخلاف تصور رایج که رمیتانس عمدتاً برای هزینه‌ها استفاده می‌شود، نتایج نشان می‌دهند که رمیتانس خارجی اثر معنی‌داری بر انباشت ثروت‌های روستایی دارد. دلیل این امر تفاوت بین درآمد گذرا و دائمی است. در این مطالعه خانوارهایی که رمیتانس خارجی دریافت می‌کنند تمایل دارند

این درآمدها را به‌عنوان درآمد موقت تلقی کنند و تمایل نهایی برای سرمایه‌گذاری درآمد موقت بیشتر است (Adams, 1998).

پارابال و راتها با بررسی اثر رمیتانس بر درآمد، سرمایه انسانی و انباشت ثروت را برای کشور سریلانکا به این نتیجه می‌رسد که رمیتانس بین‌المللی بر درآمد خانوارها و انباشت سرمایه انسانی کمک می‌کند و اثر آن بالای انباشت ثروت معنی‌دار نیست (De, 2013). پابلو آکوستا در مقاله‌ای نشان می‌دهد رمیتانس دارای اثرات آماری قابل توجهی بر کاهش فقر و افزایش درآمد سرانه کشوری هستند (Acosta et al., 2008).

مانیک در مطالعه خود اثر رمیتانس را بر مخارج مصرفی و سرمایه‌گذاری برای خانوارهای روستایی و شهری کشور مولداوی بررسی می‌کند. نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد رمیتانس منجر به افزایش سرمایه‌گذاری‌های مولد در مناطق شهری و منجر به افزایش مخارج مصرفی در مناطق روستایی می‌شود. علاوه بر آن رمیتانس باعث فرار سرمایه مولد از مناطق روستایی به مناطق شهری می‌شود (Manic, 2017).

آدامس و همکاران در مقاله خود تأثیر رمیتانس داخلی و رمیتانس بین‌المللی را بر هزینه‌های سرمایه‌گذاری‌های خانوارهای گواتمالا مطالعه نموده و نتیجه می‌گیرد اول سهم هزینه‌های مواد غذایی در کل مخارج خانواده‌هایی که رمیتانس دریافت می‌کنند نسبت به آن‌هایی که رمیتانس دریافت نمی‌کنند، کمتر است دوم خانواده‌های که رمیتانس دریافت می‌کنند در مقایسه به خانواده‌های که رمیتانس دریافت نمی‌کنند سرمایه‌گذاری بیشتری را صرف آموزش و مسکن می‌کنند (Adams & Cuecuecha, 2010).

ماندل و خانم در مقاله خود تأثیر رمیتانس را بر نوسانات مصارف خانوارها در ۸۴ کشور درحال توسعه مطالعه نمودند و دریافتند که رمیتانس مهاجران نوسانات مصرف خانوار را در کشورهای درحال توسعه کاهش می‌دهد. این مسئله باعث افزایش رفاه خانوارها می‌شود (Mondal & Khanam, 2018).

اوسیلی در مقاله خود اثر رمیتانس بین‌المللی بر پس‌انداز و انباشت سرمایه در کشورهای صادرکننده نیروی کار را بررسی نموده و نتیجه می‌گیرد رمیتانس بین‌المللی بالای پس‌اندازها و انباشت سرمایه در کشورهای دریافت‌کننده اثر مثبت و معنادار دارد (Osili, 2007).

الادیپو در مقاله خود با بررسی اثر رمیتانس بین‌المللی بر رشد اقتصادی را در کشور نیجریه دریافت رمیتانس بر روی رشد اقتصادی اثر مثبت و معنی‌دار دارد (Oladipo, 2020).

مأمون و همکاران در مقاله‌ای تحت عنوان مهاجر و رمیتانس در بنگلادش دریافتند که رمیتانس بین‌المللی بر درآمد و مصرف اثر مثبت و معنی‌دار دارد. همچنین رمیتانس به کاهش فقر در بنگلادش کمک می‌کند (Nath & Mamun, 2012).

آدامس و همکاران در مقاله خود تأثیر رمیتانس داخلی و رمیتانس بین‌المللی را بر سرمایه‌گذاری و فقر برای کشور غنا بررسی نموده و دریافتند اول: خانوارهای که رمیتانس دریافت می‌کنند در مقایسه‌ای خانوارهای که رمیتانس دریافت نمی‌کنند مخارج غذایی سهم کمتر در مخارج کلی‌شان دارد. دوم: آن‌هایی که رمیتانس دریافت می‌کنند بیشتر روی آموزش، مسکن و سلامت هزینه می‌کنند. سوم: رمیتانس به کاهش فقر در کشور غنا کمک می‌کند (Adams & Cuecuecha, 2013).

انگوین و همکاران در مقاله خود اثر رمیتانس روی مخارج خانوارهای روستایی را در کشور ویتنام مورد مطالعه قرار دادند و نتیجه گرفتند خانوارهای که رمیتانس دریافت می‌کنند هزینه‌های کلی خود را افزایش می‌دهند و بیشتر مخارجشان صرف مسکن و اقلام غیر خوراکی می‌شود. این در حالی است که برای آموزش هزینه نمی‌کنند؛ بنابراین رمیتانس تأثیری بر آموزش روستایی ندارد (Nguyen et al., 2017). ریچارد و آدامس در مطالعه خود اثر رمیتانس بین‌المللی بر فقر، هزینه‌ها و سرمایه‌گذاری برای اندونزی را مورد بررسی قرار داده و دریافتند رمیتانس بین‌المللی اثر مثبت و معنی‌دار بر کاهش فقر و افزایش مخارج مصرفی و افزایش سرمایه‌گذاری دارد (Richard H. Adams, 2010).

محمد شهباز و همکاران در مقاله خود با بررسی ارتباط میان نابرابری درآمد، رمیتانس بین‌المللی و رشد اقتصادی را برای کشور پاکستان دریافتند نابرابری درآمد و رمیتانس بین‌المللی باعث رشد اقتصادی می‌شود. رابطه نابرابری و رشد اقتصادی دوسویه است و رابطه رمیتانس بین‌المللی و رشد اقتصادی یک طرفه است. یعنی رمیتانس بین‌المللی عامل رشد اقتصادی است اما برعکس آن درست نیست (Shahbaz et al., 2014). یوسف زای در مقاله خود اثر اقتصادی رمیتانس بین‌المللی بر هزینه‌های خانوارها و سرمایه‌گذاری در کشور پاکستان را مورد بررسی قرار داده و نتیجه گرفت رمیتانس بین‌المللی بر مخارج مصرفی خانوار و سرمایه‌گذاری خانوار اثر مثبت و معنی‌دار دارد (Yousafzai, 2015).

محسن جاوید و همکاران رابطه میان مهاجرت بین‌المللی، جریان رمیتانس و رفاه خانواده را در یک روستای کشور پاکستان مورد بررسی قرار داده و دریافتند مهاجرت و رمیتانس اثر مثبت و معنی‌دار روی خانواده‌های دارد (Javed et al., 2017).

مهاپاترا و همکاران در مقاله خود نشان دادند خانوارهایی که رمیتانس دریافت می‌کنند کمتر برای غذا و بیشتر برای آموزش و مراقبت‌های بهداشتی هزینه می‌کنند. این نتیجه، نشان دهنده تأثیر مثبت رمیتانس بر توسعه خانوار است (Mahapatro et al., 2015).

داشت در مقاله خود اثر رمیتانس بالای سرمایه‌گذاری داخلی در شش کشور جنوب آسیا مورد بررسی قرار داد و نتیجه گرفت رمیتانس باعث افزایش سرمایه‌گذاری داخلی در کوتاه‌مدت و همچنین در بلندمدت برای جنوب آسیا می‌شود. رمیتانس نه تنها میزان مخارج مصرفی بلکه فعالیت‌های سرمایه‌گذاری مانند توسعه انسانی و فیزیکی را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Dash, 2020).

لیم و سیمونز اثر رمیتانس بر روی رشد اقتصادی در منطقه کارائیب را مورد بررسی قرار داده و نتیجه گرفتند رابطه بلندمدتی بین رمیتانس و مصرف وجود دارد که نشان می‌دهد جریان رمیتانس به منطقه کارابین برای مقاصد مصرفی استفاده می‌شود (Lim & Simmons, 2015). ایلونا در مقاله‌شان اثر رمیتانس بر فقر را برای کشور البانیا را مورد مطالعه قرار داده و دریافتند رمیتانس تأثیر قابل توجهی بر کاهش فقر در البانی دارد (Dushku, 2021).

سوترادهار در مطالعه خود با تحلیل اثر رمیتانس بر رشد اقتصادی در کشورهای بنگلادش، هند، پاکستان و سریلانکا نتیجه گرفت رمیتانس بر رشد اقتصادی بنگلادش، سریلانکا و پاکستان اثر منفی داشته اما بر رشد اقتصادی هند اثر مثبت داشته است. این مطالعه همچنین حاکی از رابطه مشترک منفی معنادار میان رمیتانس و رشد اقتصادی در چهار کشور مذکور است (Sutradhar, 2020). خطیر و گونک در مقاله‌شان اثر سرمایه‌گذاری خارجی و رمیتانس بر رشد اقتصادی برای کشورهای منتخب عضو سارک^۱ را مورد بررسی قرار دادند و دریافتند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) و رمیتانس اثرات مثبتی بر رشد اقتصادی کشورهای گروه سرک داشته است. علاوه بر این، آزمون علیت گرنجر نشان داد حواله‌ها و رشد اقتصادی هر دو به صورت دوسویه تحت تأثیر یکدیگر هستند و هیچ رابطه علیت بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و رشد اقتصادی وجود ندارد (Khatir & Güvenek, 2021).

روش‌شناسی

داده‌ها در این تحقیق از طریق مطالعات میدانی، به وسیله ابزار پرسشنامه جمع‌آوری شده است. از آنجاکه در کشور افغانستان زمینه تحقیق میدانی با مشکلات و محدودیت‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی زیادی روبرو است، به این دلیل دانشگاه غزنی که یکی از دانشگاه‌های دولتی افغانستان می‌باشد در آن از اقشار مختلف جامعه و مناطق مختلف کشور، دانشجو به عنوان نماینده حضور دارد؛ بنابراین محقق برای سهولت

^۱ SAARC "South Asian Association for Regional Cooperation"

و امکان‌پذیری کار تحقیقاتی، دانشجویان دانشگاه غزنی را به‌عنوان جامعه تحقیق انتخاب نموده است که بر اساس آن ۲۲۵ دانشجو (نماینده ۲۲۵ خانوار) به‌عنوان نمونه به پرسشنامه پاسخ دادند. تعداد اعضای نمونه طبق جدول مورگان از جامعه ۵۵۰ عددی دانشجویان کارشناسی رشته‌های علوم انسانی و اقتصاد به‌صورت تصادفی انتخاب شدند.

این پژوهش شبیه پژوهش تیموری تحت عنوان "بررسی اثر رمیتانس بر درآمد خانوار و فقر در افغانستان" می‌باشد. تیموری در مطالعه خود اثر رمیتانس بر درآمد و فقر را به‌صورت دو معادله جداگانه در نظر گرفته است. در معادله اول درآمد خانوار متغیر وابسته و رمیتانس متغیر توضیحی و در معادله دوم فقر متغیر وابسته و رمیتانس متغیر توضیحی مدل‌سازی شده است. هر دو معادله به‌صورت انفرادی با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی OLS برآورد نموده است (Temory, 2024). اما تفاوت این تحقیق با کار قبلی در روش‌شناسی، مدل‌سازی و متغیرهای وابسته آن می‌باشد.

در این تحقیق، برای بررسی اثر رمیتانس بالای اقتصاد خانوارها از نرم‌افزار Smart PLS استفاده شده است و با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری یا SEM^1 بر اساس روش حداقل مربعات جزئی PLS^2 اثرات رمیتانس را بر روی درآمد، مخارج مصرفی و پس‌انداز خانوارها تحت بررسی قرار گرفته است.

مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) بر اساس دو تکنیک CB-SEM و PLS-SEM استوار است. تکنیک CB-SEM با هدف حداقل کردن تفاوت بین ماتریس هم‌پراکندگی نمونه و ماتریس هم‌پراکندگی پیش‌بینی‌شده، پارامترهای مدل را برآورد می‌کند. در مقابل، تکنیک PLS-SEM با تمرکز بر حداکثرسازی واریانس تبیین‌شده متغیرهای نهفته درون‌زا، روابط مدل جزئی را در یک دنباله تکراری از رگرسیون‌های حداقل مربعات Ordinary Least Squares (OLS) برآورد می‌کند.

مدل‌سازی معادلات ساختاری SEM بر اساس دو تکنیک $CB-SEM^3$ و $PLS-SEM^4$ استوار است. تکنیک CB-SEM با هدف حداقل کردن تفاوت بین ماتریس کوواریانس نمونه و ماتریس کوواریانس پیش‌بینی‌شده، پارامترهای مدل را برآورد می‌کند. در مقابل، تکنیک PLS-SEM با تمرکز بر

¹ Structural Equations Model "SEM"

² Partial Least Squares

³ Covariance-based Structural Equation Modeling

⁴ Partial Least Squares Structural Equation Modeling

حداکثرسازی واریانس تبیین‌شده متغیرهای نهفته درون‌زا، روابط مدل جزئی را در یک دنباله تکراری از رگرسیون‌های حداقل مربعات Ordinary Least Squares (OLS) برآورد می‌کند (Hair et al., 2011). آن طوری که شکل (۱) نشان می‌دهد رابط بین پس‌اندازها (S)، مخارج مصرفی (C)، درآمدها (I) یک مدل ساختاری است که در آن هر کدام از سازه‌های I، C و S سازه‌ها یا متغیرهای (پنهان) درون‌زا هستند. این روش، در مقایسه با CB-SEM، وابسته به مفروضات محدودکننده‌ای مانند اندازه نمونه و توزیع‌های باقیمانده نیست. بنابراین، آن را به‌عنوان "مدل‌سازی نرم"^۱ مشهور است. از روش مدل‌سازی PLS-SEM اکثراً در مطالعات متمرکز بر توسعه یک نظریه جدید (به جای آزمایش یک نظریه موجود) باید استفاده شود و دارای اهداف و ویژگی‌های پیش‌بینی باشد، مانند نمونه‌های کوچک با داده‌های غیر نرمال (G. Dash & Paul, 2021). چنین مزایایی باعث شده است که استفاده از PLS-SEM در مطالعات علوم اجتماعی در سال‌های اخیر روند رو به رشدی داشته باشد. به‌طور کلی، رویکرد PLS از دو مدل ساختاری (یا درونی) و اندازه‌گیری (یا بیرونی) تشکیل شده است. اولی رابطه بین متغیرهای نهفته، هم درون‌زا و هم برون‌زا را مشخص می‌کند. دومی رابطه بین متغیرهای پنهان و آشکار را مشخص می‌کند که می‌توان آن‌ها را در قالب مدل‌های «اندازه‌گیری بازتابی»^۲ و «اندازه‌گیری شکل‌دهنده» تعریف کرد (Hair et al., 2011).

رابطه بین متغیرهای پنهان در مدل ساختاری به شرح زیر معرفی می‌شود.^۳

(۱)

$$\eta = B\eta + \Gamma\xi + \zeta$$

در معادله ۱ η بردار متغیرهای درون‌زای پنهان، ξ بردار متغیرهای برون‌زا پنهان و ζ بردار باقیمانده است. و B و Γ ماتریس‌های ضریب مسیر می‌باشد. شکل کاهش یافته معادله (۱) قرار ذیل است.

$$\eta = (I - B)^{-1} \Gamma \xi + (I - B)^{-1} \zeta = B^* \xi + \zeta^* \quad (2)$$

جایی که B^* اثر کل متغیرهای پنهان برون‌زا را نشان می‌دهد. بنابراین با فرض اینکه $(\xi | \zeta^*) = 0$ باشد.

^۱ Soft modeling

^۲ Relative Measurement and Formative Measurement

^۳ این بخش از مقاله مداح (Maddah, 2023) اقتباس شده است.

$$E(\eta / \xi) = (I - B)^{-1} \Gamma \xi = B^* \xi \quad (3)$$

بر اساس رابطه (۳)، پیش‌بینی متغیرهای پنهان $E(\eta | \xi) = \hat{\eta}$ با پارامترهای جایگزین شده توسط تخمین OLS آن به دست می‌آید. وولد (۱۹۸۵) معادله انتظار خطی مشروط (۳) را "مشخصات پیش‌بینی کننده" نامید (Chin & Newsted, 1998). ضرایب مدل PLS با وزن‌های حاصل از الگوریتم PLS تخمین زده می‌شود و امتیازات متغیرهای پنهان با یک روش تکراری به دست می‌آیند (Henseler et al., 2009). در چارچوب معادلات ساختاری PLS-SEM، متغیر پنهان رمیتانس را به همراه سه متغیر درون‌زا درآمد و مخارج مصرفی و پس‌انداز خانوارها در نظر می‌گیریم که در آن رابطه علی از رمیتانس به درآمد، مخارج مصرفی و پس‌انداز خانوارها تعریف می‌شود. هریک از این سازه‌ها با متغیرهایی که در زیر توضیح داده شده اندازه‌گیری می‌شوند. اولین سازه پنهان مطالعه ما "رمیتانس" است که با متغیر آشکار وجوه دریافتی سالانه خانوارها اندازه‌گیری می‌شود. وجوه دریافتی بین‌المللی خانوارها (به دلار آمریکایی) از یافته‌های میدانی تحقیق استخراج شده است. سازه پنهان دوم را درآمد خانوارها نشان می‌دهد. که با متغیر آشکار درآمدهای خانوارها (به دلار آمریکایی) اندازه‌گیری می‌شود. داده‌های آشکار این شاخص از یافته‌های تحقیق استخراج شده است. سازه سوم مخارج مصرفی خانوارها است که با متغیر آشکار مخارج مصرفی خانوارها (به دلار آمریکایی) اندازه‌گیری می‌شود. نهایتاً سازه پنهان چهارم پس‌اندازهای خانوارهاست که با متغیر آشکار مبالغ پس‌اندازهای خانوارها (به دلار آمریکایی) اندازه‌گیری می‌شود. داده‌های مربوط متغیرهای پنهان سوم و چهارم از پرسشنامه تحقیق استخراج شده است. در اینجا با توجه به معادله ۱ مدل تحقیق خود را که در آن درآمدها متغیر وابسته و وجوه دریافتی رمیتانس متغیر مستقل و هم‌چنان مخارج مصرفی و پس‌اندازها متغیرهای وابسته و درآمد متغیر مستقل در نظر گرفته شده‌اند قرار زیر می‌باشد.

مدل تحقیق (معادلات ساختاری مدل)

(4)

$$I_t = \beta_0 + \beta_1 RM_t + \zeta_t$$

$$C_t = \alpha_0 + \alpha_1 I_t + \zeta_t$$

$$S_t = \lambda_0 + \lambda_1 I_t + \zeta_t$$

در معادلات ساختاری ۴ متغیرها قرار ذیل است.

۱: درآمد خانوارها

RM: رمیتانس دریافتی خانوارها

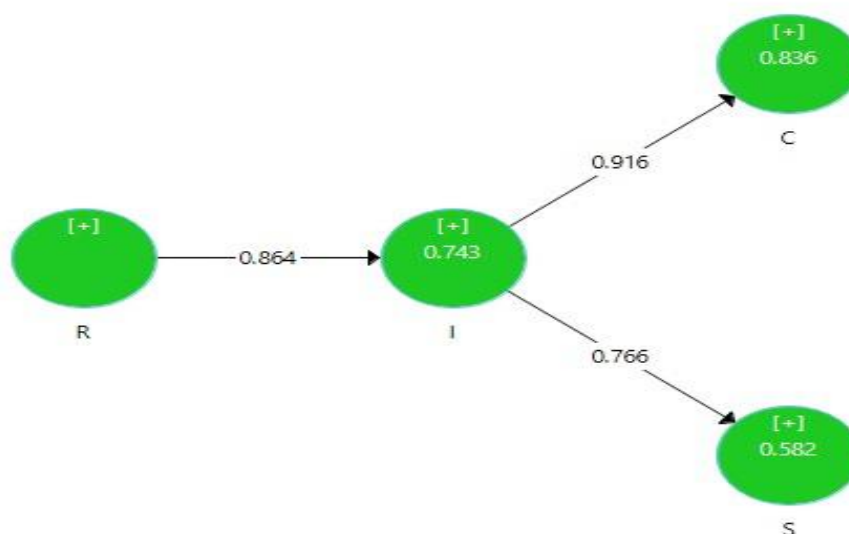
C: مخارج مصرفی خانوارها

S: پس‌انداز خانوارها

K: جملات خطای مدل با فروض کلاسیک

اندیس t بیانگر زمان می‌باشد.

شکل (۱) نمودار مسیر PLS-SEM را برای آزمون فرضیه‌های تحقیق نشان می‌دهد. در این نمودار متغیرهای نهفته R, I, C, S به ترتیب نشان‌دهنده پس‌انداز خانوار، مخارج مصرفی، درآمد و رمیتانس خانوارها هستند.

یافته‌ها

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ۳۶ درصد خانوارهای نمونه حداقل یک نفر مهاجر اقتصادی در خارج از کشور دارند، و رمیتانس دریافت می‌کنند. هر مهاجر به‌صورت میانگین سالانه تقریباً ۱۹۸۷.۲۷ دلار^۱

^۱ مقدار ۱۹۸۷.۲۷ دلار از تب

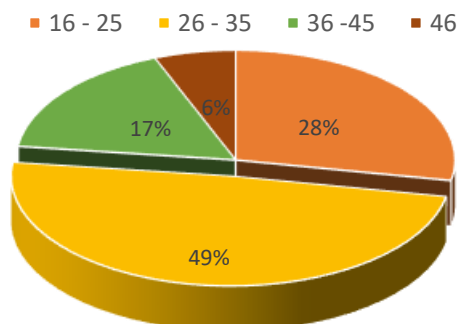
شکل ۲: کشورهای مقصد مهاجرین افغانستان

شکل ۳: کانال های ارسال رمیتانس به کشور افغانستان

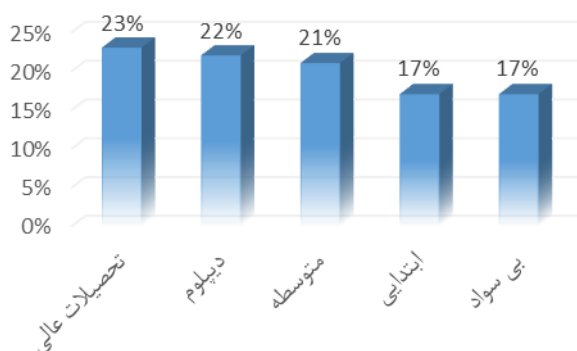
منبع: یافته های تحقیق

رمیتانس می کند. بیشترین این کارگران در کشورهای ایران ۴۹٪، پاکستان ۱۳٪، کشورهای اروپایی ۱۲٪ و کشورهای حوزه خلیج فارس ۲۱٪ مهاجر هستند. رمیتانس بین المللی از کانال های صرافی، بانک و اقارب ارسال و دریافت می شود. ۸۲ درصد از طریق صرافی ها، ۱۳ درصد از طریق بانک و ۵ درصد به صورت سنتی به دست اقارب و افراد ارسال و دریافت می شود.

شکل ۴: سن مهاجرین افغانستانی

معمولاً در منابع علمی سه کانال برای ارسال رمیتانس تعریف می‌شود که عبارت است از بانک‌ها، صرافی‌ها و روش سنتی (ارسال پول توسط افراد). در کشورهای نسبتاً پیشرفته درصدی بیشتر رمیتانس از طریق بانک‌ها انتقال می‌یابد، اما در کشورهای کمتر توسعه‌یافته مثل افغانستان به دلیل عدم وجود سیستم بانکی توسعه‌یافته درصدی بیشتر (۸۲٪) رمیتانس از کانال صرافی‌ها ارسال می‌شود.

شکل ۵: سطح سواد مهاجرین اقتصادی افغانستان

منبع: یافته‌های تحقیق

شواهد در نمودار ۴ نشان می‌دهد که اکثر کارگران افغانستانی در سن جوانی مهاجرت می‌کنند. ۷۷ درصد این مهاجرین اقتصادی زیر سن ۳۵ سال است. طبق نمودار (۴)، ۲۸ درصد مهاجرین بین ۱۶ تا ۲۵ سال سن، ۴۹ درصد بین ۲۶ تا ۳۵ سال، ۱۷ درصد بین ۳۶ تا ۴۵ سال و ۶ درصد بین ۴۶ تا ۵۵ سال سن دارند. طبق این آمار می‌توان گفت افغانستان سالانه تعداد زیاد نیروی جوان کاری خود را به دلیل مهاجرت از دست می‌دهند.

همچنان در نمودار ۵ دیده می‌شود که مهاجرین افغانستانی از نظر سطح سواد دارای سطوح متفاوت سواد هستند. بر اساس اطلاعات دریافتی از خانوارهای نمونه، ۲۳ درصد مهاجرین دارای تحصیلات عالی، ۲۲ درصد دیپلمه، ۲۱ درصد متوسطه، ۱۷ درصد سواد ابتدایی و ۱۷ درصد بی‌سواد هستند. بدین ترتیب اکثر مهاجرین افغانستان از سطح سواد بسیار پایین برخوردار هستند.

جدول ۱: نتایج و توضیحات آماری تحقیق

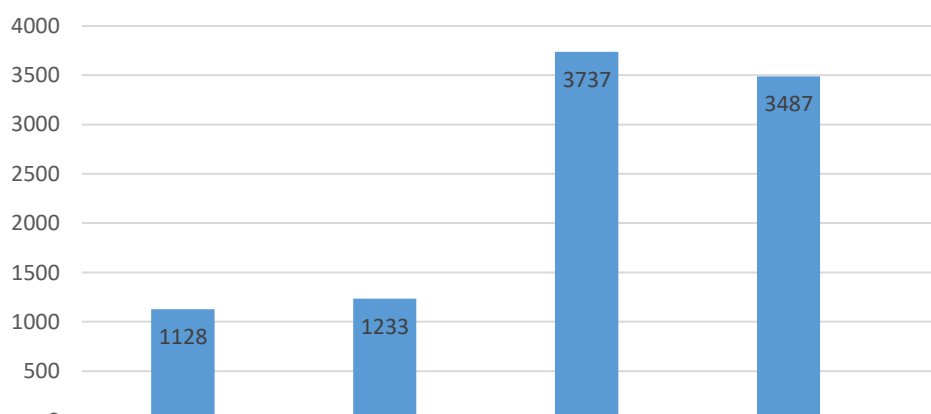
تعداد جامعه	تعداد نمونه	درصدی دریافت کننده رمیتانس	میانگین سالانه رمیتانس به دلار	میانگین درآمد سالانه خانوار به دلار	میانگین سالانه مخارج مصرفی به دلار	میانگین پس انداز سالانه خانواده به دلار
550	2 2 5	36%	1987 .27	3194	27 40	4 1 0
کشورهای مقصد (درصدی)		سن مهاجرین اقتصادی (درصدی)		سطح سواد مهاجرین اقتصادی (درصدی)		
ایران	4 9	16 - 25	28	تحصیلات عالی	23	
پاکستان	1 3	26 - 35	49	دیپلم	22	
کشورهای عربی	2 1	36 - 45	17	متوسطه	21	
کشورهای اروپایی	1 2	46 - 55	6	ابتدایی	17	
سایر کشورها	5	بالای ۵۵	0	بی سواد	17	
کانالهای دریافت رمیتانس %		جمعیت خانوارهای دریافت کننده رمیتانس %		هدف مهاجرت %		
بانک	1 3	کم جمعیت (۲-۵) عضو	5	کار و تجارت	94	
صرافیها	8 2	متوسط جمعیت (۹-۶) عضو	44	زیارت و گردش	2	
سنتی	5	پر جمعیت (بالای ۹) عضو	51	تحصیل	3	
				اهداف دیگر	1	

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول شماره (۱) نتایج و توضیحات آماری از یافته‌های تحقیق را نشان می‌دهد همان‌طور که قبلاً ذکر شده ۳۶ درصد خانوارهای افغانستانی به‌صورت میانگین سالانه ۱۹۸۷ دلار رمیتانس دریافت می‌کنند، ۸۲ درصد

این رمیتانس از کانال صرافی‌ها به دست خانوارها می‌رسد. ۹۴ درصد مهاجرین برای هدف اقتصادی مهاجرت می‌نمایند و اکثر مهاجرین (۷۷) درصد آن‌ها نیروی جوان زیر سن ۳۵ سالگی قرار دارند. مهاجرین اقتصادی از سطوح مختلف تحصیلی برخوردار در میان آن‌ها آدم‌های دانش‌آموخته، کم‌سواد و بی‌سواد نیز قرار دارد. خانواده‌های مهاجرین اقتصادی اکثراً پرجمعیت یعنی تعداد اعضای خانوارشان بالای ۹ نفر می‌باشد. ۴۹ درصد افراد کشور ایران را به‌عنوان مقصد مهاجرت انتخاب می‌کنند.

شکل ۶: میانگین رمیتانس سالانه به دلار به تفکیک منبع آن

منبع: یافته‌های تحقیق

در نمودار شماره ۶ میانگین رمیتانس سالانه خانوارهای افغانستانی به تفکیک کشورهای مقصد نشان داده شده است. بر اساس اطلاعات این جدول، کارگران که به کشورهای حوزه خلیج فارس مهاجرت نموده‌اند به‌طور میانگین نسبت به سایر کشورهای مقصد بیشترین رمیتانس سالانه را ارسال می‌کنند. به همین ترتیب کشورهای اروپایی، پاکستان و ایران در جایگاه‌های دوم، سوم و چهارم منبع دریافت رمیتانس قرار دارند. از آنجا که در کشورهای حوزه خلیج و کشورهای اروپایی سطح دستمزدها بالاست، به همین دلیل وجوه ارسال رمیتانس از آن کشورهای بیشتر می‌باشد.

نتایج تجربی تحقیق

تخمین‌های PLS-SEM در نرم‌افزار Smart PLS3 امکان ارزیابی رابطه بین سازه‌ها و شاخص‌های آشکار و همچنین تحلیل مسیر بین متغیرهای پنهان در مدل ساختاری را فراهم می‌کند. در مرحله تخمین مدل، تمامی متغیرهای مشاهده شده با میانگین صفر و واریانس برابر با یک استاندارد می‌شوند.

قبل از تجزیه و تحلیل، با توجه به اینکه مدل اندازه گیری از نوع انعکاسی است، ابتدا لازم است پایایی همسانی درونی و روایی مدل اندازه گیری مورد ارزیابی قرار گیرد (Joseph & Hair, n.d.). برای پایایی همسانی درونی، از آلفای کرونباخ^۱ (CA) و پایایی مرکب^۲ (CR) استفاده می شود. CA میزان همبستگی یک سازه و شاخص های مرتبط با آن و CR پایایی سازه ها را نشان می دهند. در CA، تمام شاخص ها با ضریب اهمیت یکسان در محاسبات دارد و در CR شاخص های با بارهای عاملی بیشتر اهمیت بیشتری دارند. اگر مقدار CA بالاتر از ۰.۷ باشد، مدل اندازه گیری از نظر قابلیت اطمینان قابل قبول است. همچنین مقادیر CR بالاتر از ۰.۶ و ۰.۷ به ترتیب قابل قبول و رضایت بخش است. علاوه بر اینکه پایایی مدل قابل قبول باشد باید، بارهای عاملی شاخص ها با سازه مدل همبستگی بالایی همگرایی خوب میان سازه و شاخص های آن همبستگی بارهای عاملی را نشان می دهد در صورتی که همبستگی آن ها بالاتر از ۰.۶ باشد پایایی آن قابل قبول است.

به طور کلی، دو معیار برای سنجش روایی مدل مورد تأکید قرار می گیرند. اول میانگین واریانس استخراج شده^۳ (AVE) و دوم معیار فارنل لاکر^۴ است. AVE روایی همگرا را ارزیابی می کند. که نشان دهنده میانگین واریانس مشترک بین هر سازه و شاخص های آن است. برای هر سازه باید بالاتر از ۰.۵ باشد. دومی اعتبار تفکیک را ارزیابی می کند و تعامل هر سازه را با شاخص های آن در مقایسه با سازه های دیگر مقایسه می کند. طبق معیار فورنل-لاکر، به طور کلی، دو مرجع ضروری میانگین واریانس استخراج شده (AVE) و معیار فارنل لاکر برای اعتبار مدل اندازه گیری مورد تأکید قرار می گیرند. اولی اعتبار همگرا را ارزیابی می کند، که نشان دهنده میانگین واریانس مشترک بین هر سازه و شاخص های آن است. برای هر ساختار باید بالاتر از ۰.۵ باشد. دومی روایی افتراقی را ارزیابی می کند و تعامل هر سازه را با شاخص های آن در مقایسه با سازه های دیگر مقایسه می کند. طبق معیار فارنل لاکر، زمانی که ریشه مربع AVE سازه بیشتر از بالاترین همبستگی آن با هر سازه دیگری باشد، روایی افتراقی تأیید می شود (G. Dash & Paul, 2021).

با توجه به نتایج جدول (۲)، تمام مقادیر CA و CR قابل قبول هستند که نشان دهنده قابلیت اطمینان مدل است. هر بارگذاری خارجی دارای مقادیر بالاتر از ۰.۶ بوده و از نظر آماری معنی دار است. همچنین مقادیر

^۱ Cronbach's alpha

^۲ Composite reliability

^۳ Average Variance Extracted

^۴ Fornell-Laker

AVE در سازه‌های مختلف مدل قابل قبول است که همبستگی قابل قبولی را برای هر سازه با شاخص‌های بازتابی آن تأیید می‌کند. جدول (۳) نیز روایی افتراقی مدل‌های اندازه‌گیری را نشان می‌دهد.

جدول (۲): بارهای عاملی (بیرونی) متغیرهای آشکار

بارهای عاملی بیرونی و وزن - آمار ارزیابی					
متغیرهای پنهان	متغیر آشکار	بار عاملی	CA	CR	AVE
رمیتانس R	وجوه دریافتی سالانه رمیتانس \$	1 (0.0000)	1	1	1
درآمد I	میزان درآمد سالانه خانوار \$	1 (0.0000)	1	1	1
مخارج مصرفی C	میزان هزینه‌های سالانه خانوار \$	1 (0.0000)	1	1	1
پس‌انداز S	میزان پس‌انداز سالانه خانوار \$	1 (0.0000)	1	1	1

یادداشت: تمامی متغیرهای مشاهده شده با میانگین صفر و واریانس برابر با یک استاندارد شده‌اند. مقادیر P-Value در پرانتز اعداد پررنگ نشان دهنده اهمیت آماری در سطح ۱٪ یا خوبی متقاعدکننده برازش است. منبع: یافته‌های تحقیق

جدول (۳): تحلیل معیار فورنل - لارکر برای بررسی روایی افتراقی مدل

تحلیل معیار فورنل-لارکر برای بررسی روایی افتراقی مدل				
	C	I	R	S
C	1.000			
I	0.916	1.000		
R	0.837	0.864	1.000	
S	0.464	0.766	0.577	1.000

منبع: یافته‌های تحقیق

ما برای ارزیابی مدل ساختاری (درونی) یا (Inner Model) از معیارهای ذیل استفاده می‌کنیم. الف) معنی‌داری ضرایب مسیر، هرگاه مقدار P-value این ضرایب که قدرت رابطه بین این سازه‌ها را نشان می‌دهد کمتر از ۰.۰۵ باشد، رابطه معنادار بین سازه‌ها تأیید می‌شود. با توجه به نتایج جدول (۵) ضرایب برآورد شده مربوط به تأثیر رمیتانس بر درآمد خانوارها و تأثیر درآمدهای خانوار بر مخارج مصرفی و پس‌اندازهای خانوار از نظر آماری معنادار است، یعنی با افزایش یک درصد رمیتانس، درآمدها ۰.۸۶ درصد افزایش خواهد یافت. همین‌طور با افزایش یک درصد درآمدها مخارج مصرفی و پس‌انداز به

ترتیب ۰.۹۱ و ۰.۷۶ درصد افزایش خواهد یافت. همه داده‌های متغیرها در این مطالعه به دلار اندازه‌گیری می‌شود.

ب) ضریب خوبی برازش یا ضریب تعیین مدل (R^2) که واریانس توضیح داده شده از متغیر وابسته توسط متغیرهای درون‌زا را نشان می‌دهد. اطلاعات در جدول (۴) نشان می‌دهد که R^2 و $\bar{R}^2$ تعدیل شده مربوط به سازه‌های درون‌زا درآمدهای خانوار که توسط رمیتانس توضیح داده شده قابل قبول است و همچنان مخارج مصرفی خانوارها و پس‌انداز خانوارها که هر دو سازه توسط درآمدهای خانوار توضیح داده شده نیز قابل قبول می‌باشد.

ج) عامل تورم واریانس VIF^1 برای بررسی هم خطی مدل استفاده می‌شود. در صورتی که VIF کمتر از ۵ باشد به این معنی است که سازه درون‌زا به مشکل هم خطی مواجهه نیست (Grewal et al., 2004). همان‌طور که مشاهده می‌شود، این ویژگی برای سازه‌های مدل ساختاری وجود دارد (VIF در جدول ۴ گزارش شده است).

د) توانایی پیش‌بینی مدل Q^2 که این معیار قدرت پیش‌بینی مدل را اندازه می‌گیرد. (Henseler et al., 2009). مقادیر ۰.۱۵، ۰.۳۵ و ۰.۳۵ را به‌عنوان قدرت پیش‌بینی کوچک، متوسط و بزرگ سازه درون‌زا در نظر می‌گیرند. مقادیر Q^2 در جدول ۴ قدرت پیش‌بینی مناسب سازه‌های درآمدها و پس‌اندازهای درون‌زا را نشان می‌دهد. علاوه بر این معیارها، تنیهوس^۲ و همکاران مناسب بودن مدل Gof^3 را برای تناسب کلی مدل معرفی کرده است (Tenenhaus et al., 2005). Gof به‌صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$Gof = \sqrt{meanAVE \cdot meanR^2}$$

که ۰.۱، ۰.۲۵ و ۰.۳۶ به ترتیب مقادیر کوچک، متوسط و بزرگ را نشان می‌دهند. بر اساس اطلاعات جداول (۱) و (۳)، مقدار Gof ۰.۹ است که نشان می‌دهد تناسب کلی مدل عالی است. پیوست (۱) نمودار مسیر مدل برآورد شده را نشان می‌دهد.

جدول (۴): مدل درونی

مدل درونی - آمار ارزیابی

¹ Variance Inflation Factor

² Tenenhaus

³ Goodness of fit

سازه	R^2	$\bar{R}^2$	VIF	Q^2
درآمدها	0.74595373	0.7427782	1.0000	0.915548
پس‌اندازها	0.58737025	0.5822124	1.0000	0.83722
هزینه‌ها	0.83822828	0.8362061	1.0000	0.463777

یادداشت: اعداد پررنگ نشان دهنده خوبی برازش قانع‌کننده هستند.

منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۵: روابط متغیرها

رابطه بین رمیتانس، درآمدها، هزینه‌ها و پس‌اندازها		
ضرایب مسیر	اثر	رابطه متغیرها
0.864 (0.000)	مستقیم	رمیتانس ← درآمدهای خانوار
0.916 (0.000)	مستقیم	درآمدهای خانوار ← مخارج مصرفی
0.766 (0.000)	مستقیم	درآمدهای خانوار ← پس‌انداز

یادداشت: مقادیر P-Value در پرانتز. اعداد پررنگ نشان دهنده اهمیت آماری در ۵٪ یا خوبی

متقاعدکننده برازش است. منبع: یافته‌های تحقیق

جدول (۵) ضرایب مسیر استاندارد شده را در رابطه بین سه سازه کلیدی رمیتانس، درآمدها و هزینه‌ها و پس‌اندازها را گزارش می‌دهد که بر اساس آن رمیتانس تأثیر مثبت معناداری بر درآمدهای خانوار در افغانستان دارد. این تحقیق با مطالعات نیراجان بام در سال ۲۰۱۸، دیلیب در سال ۲۰۱۳، پابلو در سال ۲۰۰۸ و مانیک مطابقت دارد. نیراجان بام در مقاله خود با بررسی اثر رمیتانس بر هزینه‌های خانوار، درآمد خانوار و فقر در نپال نتیجه گرفت رمیتانس تأثیر مثبت و معنادار بر درآمد و مصرف خانوار دارد. همچنین دیلیب در مطالعه خود اثر رمیتانس را بر درآمد، سرمایه انسانی و انباشت ثروت برای کشور سریلانکا بررسی کرد و به این نتیجه رسید رمیتانس به درآمد خانوارها و انباشت سرمایه انسانی کمک می‌کند. و اثر آن بالای انباشت ثروت معنی‌دار نیست. پابلو آکوستا نیز در مقاله خود نشان داد رمیتانس دارای اثرات آماری قابل توجهی بر کاهش فقر و افزایش درآمد سرانه کشوری است. مانیک در مطالعه خود اثر رمیتانس را بر مخارج مصرفی و سرمایه‌گذاری برای خانوارهای روستایی و شهری کشور مولداوی بررسی کرده و نشان داد رمیتانس منجر به افزایش سرمایه‌گذاری‌های مولد در مناطق شهری و منجر به افزایش مخارج مصرفی در مناطق روستایی می‌شود.

در این چارچوب اثر مثبت و معنی‌دار جریان رمیتانس دریافتی توسط خانوارهای مورد مطالعه بر روی متغیرهای اقتصادی تأیید می‌شود که یافته با نتایج مطالعات قبلی مطابقت دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پدیده مهاجرت در افغانستان بسیار گسترده و فراگیر می‌باشد. حدوداً چهار دهه جنگ‌های داخلی و تجاوز کشورهای بیگانه باعث فروپاشی کامل اکثر نهادهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی این کشور شده است. متعاقباً باعث شده افغانستان در زمره کمتر توسعه‌یافته‌ترین کشورهای جهان قرار گیرد. اکثر جوانان افغانستان برای یافتن کار و کسب درآمد چاره‌ای جز ترک کشورش و مهاجرت به کشورهای خارجی را ندارند. طبق آمارهای بانک جهانی بیش از ۶.۴ میلیون تبعه افغانستانی در کشورهای مختلف جهان مهاجرت نموده‌اند که بخش عمده آن‌ها در دو کشور همسایه (ایران و پاکستان) مهاجرت نموده‌اند. متأسفانه در مورد مسئله مهاجرت، پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مهاجرت برای کشور افغانستان بسیار کم تحقیقات علمی انجام شده است. از آنجا که بخش قابل توجهی اقتصاد مردم افغانستان وابسته به رمیتانس است بنابراین لازم است در مورد پیامدهای مهاجرت مطالعات و تحقیقات گسترده‌تر صورت بگیرد. از این لحاظ در این پژوهش پیامد اقتصادی مهاجرت را برای کشور افغانستان مورد بررسی قرار دادیم. به‌طوری‌که در ادبیات تحقیق ذکر شده است، اثر رمیتانس بر اقتصاد کشورهای دریافت‌کننده آن متفاوت می‌باشد. رمیتانس معمولاً برای کشورهای کمتر توسعه‌یافته‌ترین مثل افغانستان اثر مثبت اقتصادی داشته یعنی رشد اقتصادی را تقویت می‌کند. اما برای کشورهای نوظهور مثل هند، بنگلادش و پاکستان رشد اقتصادی را تقویت نمی‌کند. پدیده مهاجرت به دلیل فرار مغزها و از دست رفتن نیروهای فعال، ماهر و جوان برای هر کشور مضر می‌باشد. اما بررسی پیامدهای مثبت و منفی در منابع زیاد از طرف پژوهشگران انجام شده است. نتایج یک تعداد آن‌ها در ادبیات این پژوهش ذکر شده است.

داده‌های اولیه این تحقیق با استفاده از روش میدانی به‌وسیله ابزار پرسشنامه جمع‌آوری شده است. از آنجا که دانشگاه‌های دولتی نماد از جامعه ملی یک کشور است که در آن از اقشار مختلف اجتماعی، از نقاط مختلف کشور دانشجو وجود دارند، بنابراین دانشگاه دولتی غزنی را که در ولایت غزنی از ولایات مرکزی کشور افغانستان است از حیث جامعه تحقیق در نظر گرفتیم. در این مطالعه ۲۲۵ دانشجو به‌عنوان نماینده ۲۲۵ خانوار به سؤالات پرسش‌نامه پاسخ داده است.

نتایج حاصل از تخمین مدل PLS-SEM پس از آزمون معیارهای برازش مدل نشان می‌دهد رابطه مثبت و معنی‌داری بین رمیتانس، درآمدها، هزینه‌ها و پس‌اندازها خانوارها وجود دارد به‌نحوی که رمیتانس دریافتی بر روی درآمد اثر مثبت دارد و از طریق آن هزینه‌های مصرفی و پس‌انداز افزایش می‌یابد؛ از این

نظر می‌توان گفت رمیتانس دریافتی محرک هزینه‌های مصرفی و مشوق پس‌انداز خانوارهاست. نتایج این پژوهش در رابطه بین سه سازه کلیدی رمیتانس، درآمدها و هزینه‌ها و پس‌اندازها را گزارش می‌دهد که بر اساس آن رمیتانس تأثیر مثبت معناداری بر درآمدهای خانوار در افغانستان دارد. این تحقیق با مطالعات نیراجان بام که در سال ۲۰۱۸، دیلیب در سال ۲۰۱۳، پابلو در سال ۲۰۰۸ و مانیک مطابقت دارد. نیراجان بام در مقاله خود با بررسی اثر رمیتانس بر هزینه‌های خانوار، درآمد خانوار و فقر در نپال نتیجه گرفت رمیتانس تأثیر مثبت و معنادار بر درآمد و مصرف خانوار دارد. همچنین دیلیب در مطالعه خود اثر رمیتانس را بر درآمد، سرمایه انسانی و انباشت ثروت برای کشور سریلانکا بررسی کرد و به این نتیجه رسید رمیتانس به درآمد خانوارها و انباشت سرمایه انسانی کمک می‌کند.

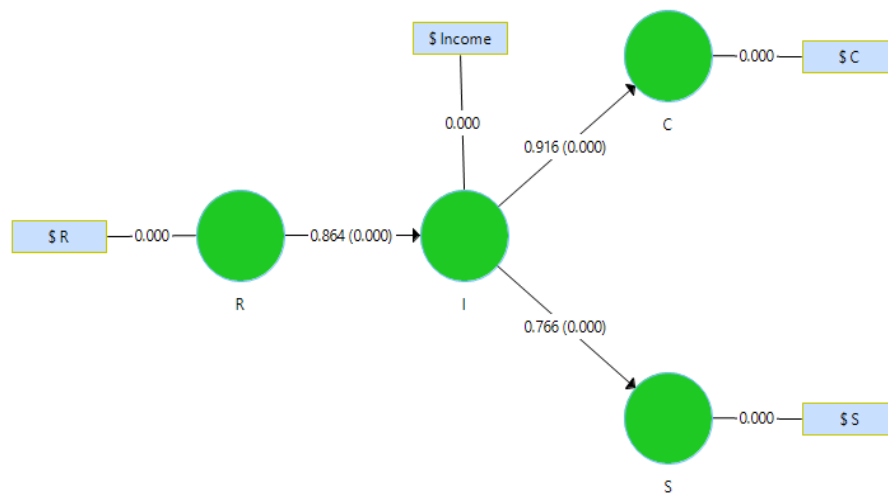
همچنین اطلاعات دریافتی از خانوارهای تحت مطالعه بیانگر آن است که ۳۶ درصد خانوارهای افغانستان وابستگی اقتصادی شدید به رمیتانس دارند. جریان نقدی پول باعث می‌شود تا درآمد خانوارها افزایش یافته و از فقر رهایی پیدا کند و به مواد غذایی بهتر و سطح آموزشی بالاتر دسترسی داشته باشند. یافته‌های مطالعه تیمور تحت عنوان اثر رمیتانس بر درآمد و فقر در کشور افغانستان، نشان می‌دهد که رمیتانس بر کاهش فقر در افغانستان اثر مثبت و معنادار دارد. با توجه به پیشینه تحقیق، مهاجرت در مجموع برای هر کشور به علت فرار مغزها، فرار نیروی کار جوان و مستعد از کشور یک پدیده بسیار مضر و ضد پیشرفت می‌باشد. نتایج تحقیق به ارتباط پدیده رمیتانس و اثر آن بر اقتصاد کشورها در مطالعات مختلف متفاوت است. نتایج تحقیق سوتراتهار ۲۰۲۰، نشان می‌دهد اثر رمیتانس بر رشد اقتصادی در کشورهای بنگلادش، سریلانکا، پاکستان و هند خنثی است؛ یعنی رمیتانس رشد اقتصادی را کمک نمی‌کند. در مطالعات دیگر رمیتانس به رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه کمک می‌کند. مشکلات اقتصادی مثل افزایش واردات، مصرف گرایی، وابستگی اقتصادی و بیماری هلندی را به بار می‌آورد. بنده با توجه به پیشینه تحقیق به این نتیجه رسیدم که رمیتانس در اقتصاد یک پدیده مناسب و خوب نیست. اما برای کشورهای بسیار فقیر و عقب‌مانده، رمیتانس می‌تواند در کاهش فقر و افزایش درآمدها نقش مثبت داشته باشد.

با توجه به حجم رمیتانس افغانستانی‌ها و یافته‌های این پژوهش، برای سیاست‌گذاران پولی و مالی پیشنهاد می‌شود، توجه جدی در سیاست‌گذاری نرخ ارز داشته باشند؛ زیرا رمیتانس معمولاً باعث افزایش ارزش پول ملی و کاهش نرخ ارز می‌شود. این پدیده باعث تقویت شدید واردات و تضعیف صادرات و برهم خوردن تراز پرداخت‌ها می‌شود. در ضمن سیاست‌گذاران اقتصادی با هدایت جریان رمیتانس به‌سوی

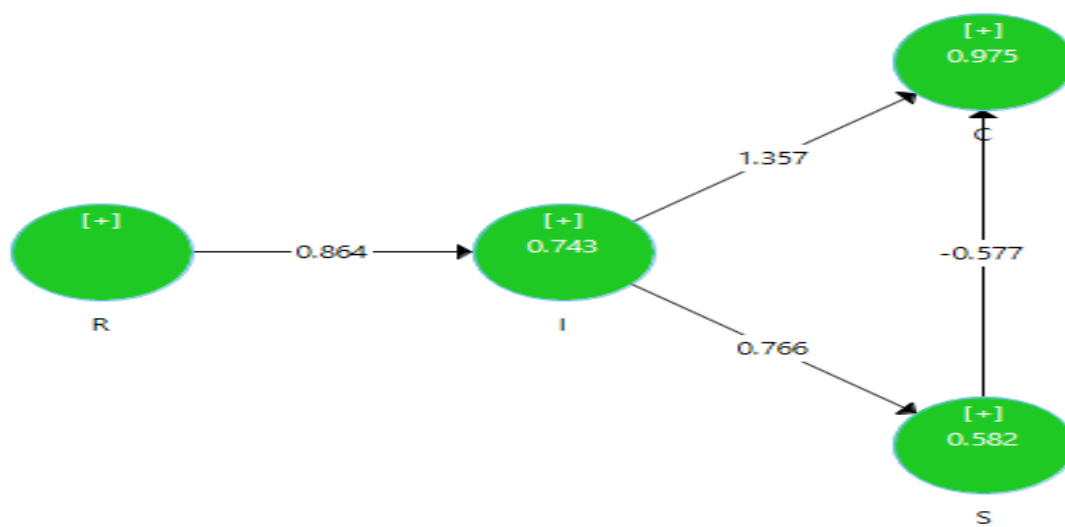
سرمایه گذاری بجای مخارج مصرفی می توانند جلوی رشد واردات را بگیرند و رشد اقتصادی را در کشور تقویت کنند در غیر آن جریان رمیتانس باعث افزایش واردات و کاهش تولیدات داخلی خواهد شد. با توجه به نقش رمیتانس در بهبود وضعیت اقتصادی و رهایی از فقر، پیشنهاد می شود تا برای کاربرد بهینه ی وجوه رمیتانس سیستم بانکی کشور توسعه یابد تا بتواند تسهیلات بیشتری را در انتقال وجوه رمیتانس ایجاد کند.

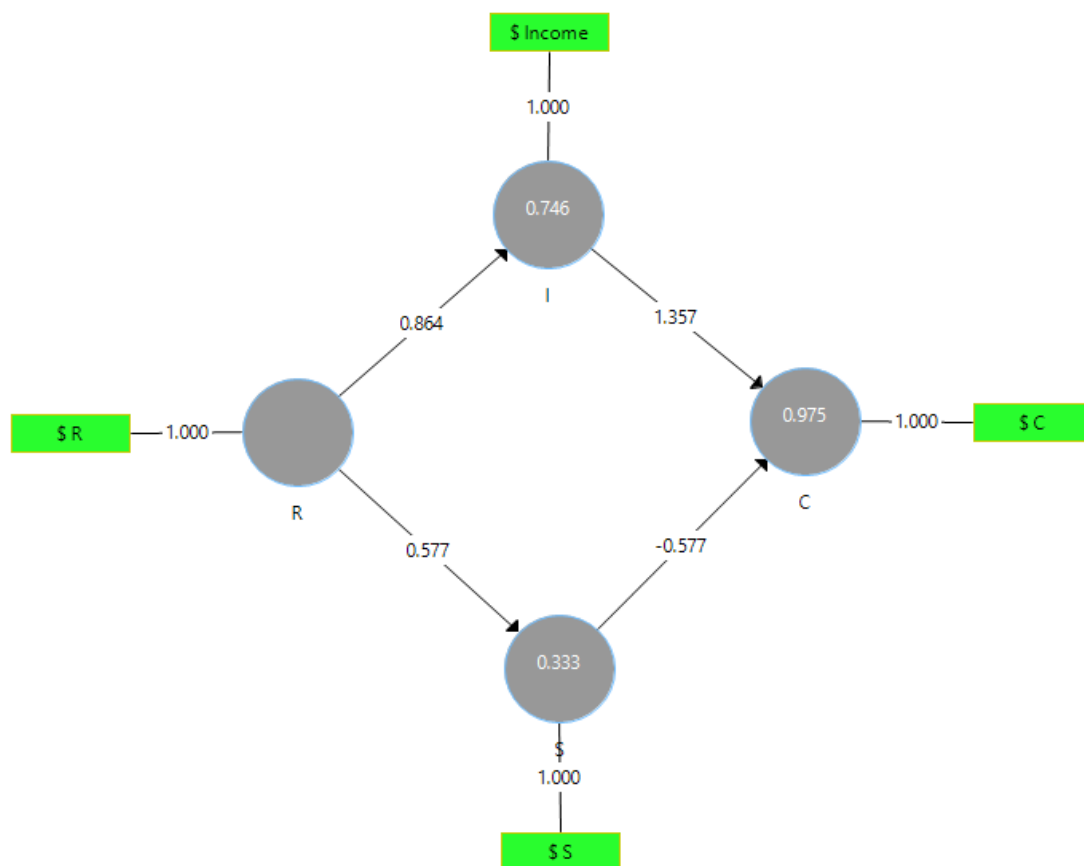
پیوست ها

پیوست ۱: ضرایب و P-Value های متغیرها

پیوست ۲: مدل های مشابه

References

Acosta, P.; Calderón, C.; Fajnzylber, P., & Lopez, H. (2008). What is the Impact of International Remittances on Poverty and Inequality in Latin America? *World Development*, 36(1), 89–114.

Adams, R. H. (1998). Remittances, investment, and rural asset accumulation in Pakistan. *Economic Development and Cultural Change*, 47(1), 155–173.

Adams, R. H., & Cuecuecha, A. (2010). Remittances, household expenditure and investment in Guatemala. *World Development*, 38(11), 1626–1641.

Adams, R. H., & Cuecuecha, A. (2013). The Impact of Remittances on Investment and Poverty in Ghana. *World Development*, 50, 24–40.

Bam, N., Thagurathi, R. K., & Neupane, D. (2018). Impact of Remittance on Household Income, Consumption and Poverty Reduction of Nepal. *Economic Literature*, 13(32).

Bernanke, B. S., & Gertler, M. (2001). Should Central Banks Respond to Movements in Asset Prices? In *American Economic Review* (Vol. 91, Issue 2, pp. 253–257).

Chin, W. W., & Newsted, P. R. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. Modern methods for business research. *Statistical Strategies for Small Sample Research*, April, 295–336.

Dash, G., & Paul, J. (2021). CB-SEM vs PLS-SEM methods for research in social sciences and technology forecasting. *Technological Forecasting and Social Change*, 173, 121092.

Dash, R. K. (2020). *Impact of Remittances on Domestic Investment : A Panel Study of Six South Asian Countries*.

De, P. K. (2013). No Title. *World Bank*, 1(Impact of Remittances on Household Income, Asset and Human Capital: Evidence from Sri Lanka), 40.

Deaton, A., & Muellbauer, J. (1980). American Economic Association An Almost Ideal Demand System. In *Source: The American Economic Review*, 70(3): 312–326.

Displacement, F. (2023). *GLOBAL TRENDS IN 2023 Trends at a Glance*.

Elona Dushku1, A. F. (2021). Remittances and their impact of poverty: the case of Albania. *63rd ISI World Statistics Congress*, 23(55), 270–285.

Freund, C. (World B., & Spatafora, N. (International M. F. (2005). Remittances: Transaction Costs, Determinants, and Informal Flows. *World Bank Policy Research Working Paper*, 3704, 42.

Grewal, R.; Cote, J. A., & Baumgartner, H. (2004). Multicollinearity and measurement error in structural equation models: Implications for theory testing. *Marketing Science*, 23(4), 519–529.

Hair, J. F.; Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139–152.

Henseler, J. (2017). *Advanced Methods for Modeling Markets (AMMM)* (pp. 3–27).

Henseler, J.; Ringle, C. M., & Sinkovics, R. R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. *Advances in International Marketing*, 20(2009), 277–319.

Holzmann, R. (2018). Public Disclosure Authorized Managed Labor Migration In Afghanistan, *World Bank Group*.

Jackman, M. (2013). Macroeconomic determinants of remittance volatility: An empirical test. *International Migration*, 51(SUPPL.1).

Javed, M.; Awan, M. S., & Waqas, M. (2017). International Migration, Remittances Inflow and Household Welfare: An Intra Village Comparison from Pakistan. *Social Indicators Research*, 130(2), 779–797.

Joseph F. Hair. (n.d.). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2–24.

Khatir, A., & Güvenek, B. (2021). Sayı 2, s. 66-76. *Journal of Economic and Administrative Approaches 2021*, 3(2), 66–76.

Lim, S., & Simmons, W. O. (2015). Journal of Economics and Business Do remittances promote economic growth in the Caribbean Community and Common Market ? *Journal of Economics and Business*, 77, 42–59.

Maddah, M. (2023). *Economic Sanctions and Environmental Degradation in Iran*.

Mahapatro, S.; Bailey, A.; James, K. S., & Hutter, I. (2015). Remittances and household expenditure patterns in India and selected states. August.

Manic, M. (2017). the Impact of Remittances on Regional Consumption and Investment. *Journal of Regional Science*, 57(2), 342–381.

Meyer, B. D., & Sullivan, J. X. (2003). Measuring the well-being of the poor using income and consumption. In *Journal of Human Resources*, 38, Issue SUPPLEMENT: 1180–1220).

Mondal, R. K., & Khanam, R. (2018). The impacts of international migrants' remittances on household consumption volatility in developing countries. *Economic Analysis and Policy*, 59, 171–187.

Nath, H. K., & Mamun, K. A. (2012). Workers' Migration and Remittances in Bangladesh. *SSRN Electronic Journal*, March.

Nguyen, D. L.; Grote, U., & Nguyen, T. T. (2017). Migration and rural household expenditures: A case study from Vietnam. *Economic Analysis and Policy*, 56, 163–175.

Oladipo, O. S. (2020). Migrant Workers' Remittances And Economic Growth: A Time Series Analysis. *The Journal of Developing Areas*, 54(4).

Osili, U. O. (2007). Remittances and savings from international migration: Theory and evidence using a matched sample. *Journal of Development Economics*, 83(2), 446–465.

Richard H., & Adams, J. (2010). No Title, The Economic Impact of International Remittances on Poverty and Household Consumption and Investment in Indonesia. *World Bank*, 1(1), 37.

Shahbaz, M.; Rehman, I. U., & Mahdzan, N. S. A. (2014). Linkages between income inequality, international remittances and economic growth in Pakistan. *Quality and Quantity*, 48(3), 1511–1535.

Sutradhar, S. R. (2020). The impact of remittances on economic growth in Bangladesh, India, Pakistan and Sri Lanka. *International Journal of Economic Policy Studies*, 14(1), 275–295.

Temory, M. D. (2024). Impact of Remittances on Household Income and Poverty in Afghanistan. *International Journal of Development and Economic Sustainability*, 12(2), 56–69.

Tenenhaus, M.; Vinzi, V. E.; Chatelin, Y. M., & Lauro, C. (2005). PLS path modeling. *Computational Statistics and Data Analysis*, 48(1), 159–205.

Vaaler, P. M. (2011). Immigrant remittances and the venture investment environment of developing countries. *Journal of International Business Studies*, 42(9), 1121–1149.

Yang, D. (2011). Migrant remittances. *Journal of Economic Perspectives*, 25(3), 129–152.

Yousafzai, T. K. (2015). The economic impact of international remittances on household consumption and investment in Pakistan. *The Journal of Developing Areas*, 49(6), 157–172.